

GƏNCƏ-DAŞKƏSƏN İQTİSADI RAYONUNDA SƏNAYENİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Türkan Məmmədli Rahim Magistr

Bakı Dövlət Universiteti
mammadli.turkan.r@gmail.com

Xülasə: Məqalədə Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonunun sənaye sahələrinin inkişafı və bu sahədə olan problemlər təhlil olunmuşdur. Həmçinin sənayenin inzibati rayonlar üzrə yerləşmə xüsusiyyətləri əks olunmuşdur. Belə ki, son illər Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonunda sənaye sahəsində baş verən dəyişikliklərin illər üzrə dinamikası verilmişdir. Ümumiyyətlə, iqtisadi rayonda mədənçıxarma və emal sənaye sahələri inkişaf etmişdir. İqtisadi rayonda bu sahədə problemlər qalmaqda davam edir. Respublika üzrə bir çox sosial-iqtisadi dövlət proqramları qəbul olunaraq bu problemlərin həlli üçün addımlar atılır. Buna görə də bu sahənin elmi cəhətdən araşdırılması və təhlil olunması vacib sayılır. Bütün bunları nəzərə alaraq iqtisadi rayon üzrə sənaye sahəsinin inkişaf xüsusiyyətləri ətraflı təhlil olunmuş, bu sahədə olan problemlər araşdırılmış və həmin problemlərin həlli yolu müəyyənləşdirilmişdir.

Açar sözlər: sənaye, emaledici sənaye, mədənçıxarma sənayesi, inzibati rayon, sahibkarlıq, Dövlət Proqramı

Giriş. İkinci Qarabağ müharibəsində işğal altında olan torpaqlarımız azad olunduqdan sonra 2021-ci ilin 7 iyul tarixində iqtisadi rayonların yeni bölgüsü təqdim olundu. Azərbaycanın təsdiq olunan 14 iqtisadi rayonundan biri də Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonudur. Tərkibinə Daşkəsən, Goranboy, Göygöl, Samux inzibati rayonları və Gəncə, Naftalan şəhərləri daxildir. Ümumi sahəsi 5808 km²-dir. Ölkənin qərb regionunda yerləşir. Əhalisi isə 611.7 min nəfər təşkil edir.[4. 96-s] İqtisadi rayonda sənayenin inkişafı üçün aparılan siyasət həm iqtisadi cəhətdən, həm də əhalinin məşğulluğu, gəliri üçün əhəmiyyətlidir. Ölkənin ümumi sənaye məhsulu dəyərinin 1.5%-i iqtisadi rayonun payına düşür. İqtisadi rayonun sənayesinin inkişafında sənaye məhsulunun dəyərində 60.8% qeyri dövlət sektorunun, 39.2% isə dövlət sektorunun payına düşür.[1. 114-s] Sənayenin inkişafı 2004-cü ildən

artmışdır.[5. 84-s] İllər keçdikcə sənayenin infrastruktur təminatı yaxşılaşmış, yeni inkişaf mərhələsinə keçid etmişdir. Həmçinin, özəl sektorun payı artmışdır. Sənayenin inkişafı üçün bir sıra işlər görülmüş, dövlət proqramları qəbul olunmuşdur.

Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonunun əsasını kənd təsərrüfatı, turizm, sənaye təşkil edir. Bu zonada mövcud olan xammal bazası yeni sənaye müəssisələrinin yaranması ilə yanaşı, onların inkişafının artım tempinə də müsbət təsir etmişdir.[5. 84-s] Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonuna daxil olan rayon və şəhərlərdə 2015-ci ildə sənaye müəssisələrinin sayı 209 olmuşdur. 2017-ci ildə müəssisələrin sayı 15,3% azalmış(171), 2018-ci ildən etibarən yenidən artmağa başlamışdır. 2021-ci ilin göstəricilərinə əsasən iqtisadi rayonda 197 sənaye müəssisəsi fəaliyyət göstərir.[7] Ümumi sənaye məhsulu dəyərinə görə Respublika üzrə Bakı (82%), Abşeron-Xızı (7%), Şirvan-Salyan (1.6%) iqtisadi rayonlarından sonra 4-cü sırada (1.5%) yer alır. İqtisadi rayonda mədənçıxarma və emal sənayesi ixtisaslaşmışdır. Respublikanın mədənçıxarma sənayesi dəyərinin 0,5%-i bu iqtisadi rayona malikdir. Ümumi rayonun sənaye məhsulları dəyərinin isə 23%-ni təşkil edir.[1. 92-197-s]. Gəncə şəhəri və Daşkəsən rayonunda qara və əlvan metallurgiya xammalının hasilatı və onların ilkin emalı müəssisələri var. Həmçinin, Gəncədə bentonit gilinin, Gədəbəyde qızıl, gümüşün, Zəylikdə alunitin, Daşkəsəndə dəmir filizinin hasilatı müəssisələri yerləşir. 2021-ci ildə mədənçıxarma məhsulunun həcmi 201,3 milyon manat olmuşdur. Onun 97,5%-i metal filizlərinin, 2,5%-i isə digər sənaye məhsullarının hasilatının payına düşür. [1. 114-s]

Iqtisadi rayonda son 4 il ərzində sənaye müəssisələrinin sayı 10% artaraq, 178-dən 197-ə yüksəlmişdir. Bu müddət ərzində mədənçıxarma sənayesinin dəyəri 88% artaraq 201354,9 min manat olmuşdur. Emal sənayesində isə 40% artım yaşanmışdır. 2020-ci ildə Gəncə saxsı lövhələr istehsalına başlamışdır. 4 il ərzində qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisində 6% artım müşahidə olunur. Bunun təsiri nəticəsində sənaye məhsulunun dəyəri 4 il ərzində 1,5 dəfə artmışdır. Yeni istifadəyə verilən müəssisənin sayəsində elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı və su təchizatı tullantılarının təmizlənməsində 2 dəfə artım müşahidə olunur. 2018-ci ildə elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı istehsal edilmiş sənaye məhsulunun 6,5%-ni verirdisə, 2021-ci ildə 7,8%-ni verir. Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sənayesinin payı ən çox Gəncə şəhərinə düşür(81%).

Cədvəl. Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonunun sənaye göstəriciləri.

İllər	2018	2019	2020	2021
Sənaye müəssisələrinin sayı.	178	183	193	197
Mədənçıxarma sənayesi, min manat	107001,8	151078,0	191619,4	201354,9
Emal sənayesi, min manat	406231,2	452838,7	403187,3	569320,5
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, min manat	36779,7	39618,4	59134,1	66987,4
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi, min manat	13024,3	10620,7	12501,3	23315,3

Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikası və Gəncə-Daşkəsənin 2018-2021-ci illərdə ümumi sənaye məhsulunun dəyəri.(mil. manat)

Bölgə	Azərbaycan				Gəncə-Daşkəsən			
İllər	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Mədənçıxarma	34931,5	32857,5	22836,3	36222,4	107,0	151,0	191,6	201,3
Emal	10465,4	11793,8	11848,3	15887,0	406,2	452,8	403,1	569,3

Respublikada 2021-ci ildə 3689 sənaye müəssisəsi fəaliyyət göstərmişdir. Onun 5,3 %-i Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonundadır. 2018-ci ildə ölkənin mədənçıxarma sənayesinin 0,3 faizi iqtisadi rayonun hesabına idisə 2021-ci ildə bu göstərici 0,5%-ə qalxmışdır. Emal sənayesi üzrə Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu 2018-ci ildə Azərbaycanda istehsal oluna ümumi emal sənayesinin 3%-ni, 2021-ci ildə isə 4%-ni istehsal etmişdir. 2020-ci ildə emal sənayesinin göstəricisi əvvəlki illə müqayisədə 11% aşağı düşmüş, növbəti ildə isə 41% artaraq, 569,3 milyon manat olmuşdur. [1. 114-s]

Qara və əlvan metallurgiyanın ən böyük müəssisələri Daşkəsənin Dağ-Mədən kombinatı, Gəncədə 2 alüminium zavodudur. [6] Maşınqayırma sənayesi 2018-2021-ci illərdə ümumi sənaye məhsulunun dəyəri 43% azalaraq, 67323,6 min manatdan 55226,8 min manata enmişdir. Maşınqayırmanın ən böyük müəssisəsi Gəncə avtomobil zavodudur. Burada OKA, KAMAZ avtomobilləri, "Belorus" markalı traktorlar, MAZ avtomobilləri, yük və minik avtomobilləri yığılır. [6]

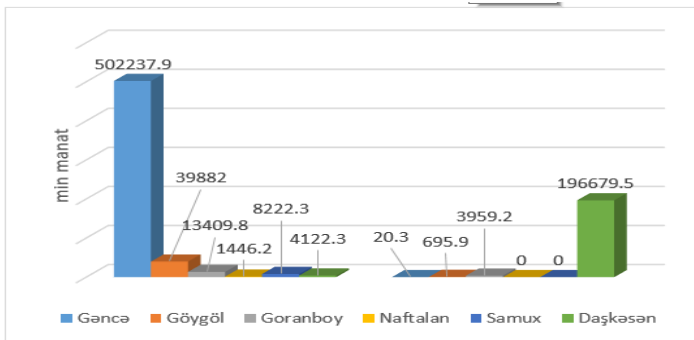
İqtisadi rayonda tikinti materialları sənayesi istehsalına çay daşı, mərmər, qum, gil, çınqıl, gips, sement, ağac məmulatları istehsalı daxildir. Daşkəsəndə mərmər, Göygöldə çınqıl, çaydaşı, sement, Goranboyda

gips istehsal olunur. Tikinti materialları sənayesi emal sənayesinin 2,8%-ni təşkil edir. [1. 114-s]

İqtisadi rayon ümumi istehsal edilmiş sənaye məhsulunun 23%-i, emal sənayesinin 36%-i qida sənayesinin payına düşür. Burada üzümçülük ixtisaslaşmışdır. Göygöl və Goranboy rayonlarında üzümün məhsuldarlığı müxtəlifdir. Bura əsasən araş, viski, konyak, şərab (Gəncə, Göygöl) makaron, çörəkbəşirmə daxildir.

Yüngül sənayesinə xalçaçılıq, toxuculuq, ayaqqabı istehsalı, tikəş müəssisələri aid edilir. Yerli xammallar emal olunur. Emal sənayesinin 0,4%-ni, ümumi sənaye məhsulunun 0,3%-ni təşkil edir. [1. 114-s]

İqtisadi rayonda ən çox sənaye müəssisəsi Gəncə şəhərindədir (62%). 2021-ci ildə Gəncədə müəssisələrin sayında azalma müşahidə olunur. Müəssisə sayında ikinci yeri Göygöl rayonu tutur (13%). [1. 114-s] Yeni sənaye müəssisələrinin açılmasın Dövlət Proqramlarının rolu əhəmiyyətlidir. Proram çərçivəsində 2020-ci ildə Gəncədə "NB Satınalma və Ticarət" MMC-nin süni mərmər və qranit istehsalı zavodu açılmışdır. Bununla yanaşı, Daşkəsənin dəmir filizi yataqlarının işlənilməsi ilə bağlı konkret planlar tərtib olunmuşdur. Nəticədə minlərlə iş yeri yaradılacaq, idxaldan asılılıq azalacaq. [2. 7;34-s]

Şəkil 1. Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonunun 2021-ci ildə inzibati rayonlar üzrə emal və mədən sənayesinin göstəriciləri.

İqtisadi rayonun mədən sənayesinin 97.6%-i Daşkəsən rayonunun payına düşür. Əsas hissəsini metallurgiya sənayesi tutur. "Daşkəsən", "Cənubi Daşkəsən", "Dəmir" yataqları vardır. Gəncə (0.01%), Göygöl (0.3%), Goranboy (2%) digər sıralardayə alarkən Samux və Naftalanda mədən sənayesi yoxdur. Emal sənayesinin isə 9%-i Gəncə şəhərinə məxsusdur. İkinci sırada Göygöl rayonudur (7%). Burada əsasən qida, tikinti sənayeləri formalaşmışdır. Sonrakı sıralarda Naftalan şəhəri (0.2%), Samux (1.4%), Goranboy (2%) və Daşkəsən (0.7%) rayonlarıdır. [1. 114-s]

Sənaye istehsalı indeksi 2021-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 102.2% təşkil etmişdir. Sənaye məhsulunun dəyərində qeyri-dövlət sektorunun faizi 2020-ci ildə aşağı düşmüş(54.4%), 2021-ci ildə yenidən artaraq 60.8% olmuşdur. Eyni zamanda sənaye fəaliyyəti məşğul olan sahibkarların sayında da artım yaşanmışdır. Son 4 ildə bu artım 31% olmuşdur. [1. 114-s]

Yaxın zamanda Gəncə şəhərində sənaye parkının yaradılması planlaşdırılır. Sosial tərəflər düzgün dəyərləndirərək, sənaye müəssisələrinin buna olan təlabatı araşdırılır.[8] Bununla bərabər qızıl-mis emalı zavodlarının qurulması qeyri-neft sənayesinin şaxələnməsinə imkan yaradır.[3]

Nəticə

Ümumi nəticəyə gəldikdə məlum olur ki, iqtisadi rayon öz inkişafı yolunda müəyyən addımlar atır. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı üçün tərtib olunan Dövlət Proqramlarının və bu məqsədlə görülmən tədbirlərin nəticəsində sənaye istehsalı üçün vacib olan məsələlər işıqlanmış, problemlərin həllinə yol açmışdır. Gələcək illərdə hazırda olan bu problemlərin həlli üçün çalışılır. Son illərdə iqtisadi rayonun sənayesinin inkişafı, yeni sənaye müəssisələrinin yaradılması üçün imkanlar yaradılmışdır. Gəncədə Alüminium istehsalı kompleksi, Daşkəsən və Gədəbəydə Qızıl-Mis emalı müəssisələrinin yaradılmış və mühüm sənayeləşmə siyasəti həyata keçirilmişdir. Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonunda yerli xammala əsaslanan müəssir müəssisələrinin yaradılması rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına və ixracına, özəl investisiyaların cəlb olunmasına, həmçinin məşğulluğun artmasına parlaq töhfələr verəcək.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Azərbaycanın sənayesi 2022, Bakı, ADSK 2021.
2. Azərbaycan Respublikasının İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası(2019-2023)
3. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafınadair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı.
4. Azərbaycanın demoqrafik göstəriciləri 2021. Bakı.ARDSK 2022.
5. Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunda təsərrüfat strukturunun təkmilləşdirilməsində sənayenin rolu: Coğrafiya və təbii resurslar jurnalı. №3 2021.
6. https://www.azerbaijans.com/content_463_az.html
7. <https://stat.gov.az/source/industry/az/028.xls>
8. <https://report.az/senaye/gencede-senaye-parki-yaradila-biler/>

ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ГЯНДЖА-ДАШКЕСАНСКОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЙОНЕ

Тюркан Мамедли Рахим

Аннотация: В статье проанализировано развитие промышленных зон Гянджа-Дашкесанского экономического района и проблемы в этой сфере. Также отражены особенности размещения отрасли по административным районам. Таким образом, дана динамика промышленных изменений в Гянджа-Дашкесанском экономическом районе за последние годы. В целом в экономическом районе развита горнодобывающая и перерабатывающая промышленность. Хотя в республике принято множество социально-экономических государственных программ, в экономическом районе до сих пор остаются проблемы в этой сфере. Поэтому считается важным научно исследовать и анализировать эту область. С учетом всего этого были детально проанализированы особенности развития промышленной зоны в экономическом районе, исследованы проблемы в этой сфере и определен путь решения этих проблем.

Ключевые слова: промышленность, обрабатывающая промышленность, горнодобывающая промышленность, административный район, предпринимательство, Государственная программа.

DEVELOPMENT CHARACTERISTICS OF INDUSTRY IN GANJA-DASHKASAN ECONOMIC REGION

Turkan Mammadli Rahim

Abstract: In the article, the development of industrial areas of Ganja-Dashkasan economic region and the problems in this area were analyzed. Also, the features of the location of the industry by administrative regions are reflected. Thus, the dynamics of the industrial changes in the Ganja-Dashkasan economic region in recent years have been given. In general, mining and processing industries have developed in the economic region. Although many socio-economic state programs have been adopted in the republic, problems in this area still remain in the economic region. Therefore, it is considered important to scientifically investigate and analyze this field. Taking into account all this, the development characteristics of the industrial area of the economic region were analyzed in detail, the problems in this area were investigated and the way to solve those problems was determined.

Keywords: industry, processing industry, mining industry, administrative region, entrepreneurship, State Program